

УДК 339.9:338.43

МАРКЕТИНГОВА ОЦІНКА СТАНУ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ОЛЕНА КОВІНЬКО
Вінницький торговельно-економічний
інститут КНТЕУ
кафедра маркетингу та реклами, м. Вінниця

Проведена оцінка бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах міжнародної диверсифікації. Проаналізована структура виробництва та споживання сільськогосподарської продукції в Україні, динаміка експортно-імпорتنних операцій України з аграрною продукцією. Визначено потенційні можливості аграрних підприємств України в умовах міжнародної диверсифікації бізнес-діяльності.

Ключові слова: бізнес-діяльність, диверсифікація, аграрна продукція, експорт, імпорт, диверсифікація експорту, квоти, зовнішня торгівля.

Постановка проблеми

Питання, пов'язані з проблемами формування маркетингу в умовах міжнародної диверсифікації бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств, викликали необхід-

ність оцінки їх потенційних можливостей в довгостроковому періоді.

Вітчизняні вчені-економісти дійшли висновку, що економічне зростання в аграрному секторі призводить до зниження загально-

го рівня бідності у періоди економічної кризи [1, с.43]. Особливості розвитку аграрного бізнесу в Україні полягають в тому, що вплив аграрної політики на маркетингову діяльність аграрних підприємств є одним з вирішальних чинників бізнесу, оскільки керівники аграрних підприємств можуть здійснювати відкрито діяльність лише у випадку отримання інформації про стан ринку, закупівельні ціни, реальну місткість ринку, рівень попиту та пропозиції на ньому.

Науково-практичним підґрунтям для оцінки потенціальних можливостей вітчизняних аграрних підприємств в умовах міжнародної диверсифікації є маркетингові дослідження передумов активізації їх міжнародної бізнес-діяльності, шляхом оцінки абсолютних та відносних показників, загальних статистичних даних, оцінки факторів виробництва, інформації про товари та послуги, економічних показників в динаміці, індикаторів конвергенції, які використовуються підприємствами, статистичними дослідницькими вітчизняними та міжнародними організаціями, Світовим банком.

На перший погляд, такий підхід не дозволить оцінити стан зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК України, але аналізуючи індикатори, які використовує Світовий банк даних, можемо визначити стан готовності аграрних підприємств України здійснювати бізнес-діяльність на зарубіжних ринках та оцінити маркетингову привабливість нових міжнародних ринків.

Для дослідження маркетингової діяльності аграрних підприємств України в умовах міжнародної диверсифікації потрібно починати з оцінки потужностей та динаміки виробництва аграрної продукції вітчизняними підприємствами, характеристики експортно-імпортних операцій України з аграрною продукцією, стану аграрного ринку України, рівня попиту та пропозиції на ньому, формування товарної та цінової політики ринку аграрної продукції [11-13].

Результати дослідження

Аналізуючи тенденцію реального ВВП України за 2013–2016 роки, відповідно до даних Державної служби статистики України [2], бачимо, що з 2013 по 2016 рр. обсяг реального ВВП мав тенденцію щорічного зростання. Зрозуміло, що така позитивна динаміка вказує про незначне, але все ж таки зростання економіки України в загальному розумінні. У 2014 році зростання обсягу номінального ВВП у порівнянні з 2013 рр. сягнуло майже 1586915млн. грн., або 108,31 %, у той самий час обсяг реального ВВП у 2014 році впав на 35103 млн. грн. [2]. Такі значні перепади, коли номінальний ВВП зростає, а реальний падає, відбуваються під час інфляції в зв'язку з ростом цін на товари та послуги з одночасним скорочення обсягів виробництва, споживання (надання) цих товарів (послуг). Як результат, скорочується купівельна спроможність населення та знижується рівень життя. Тенденція збільшення номінального ВВП продовжувалась і в 2015 – 2016 рр. [2]. Так, обсяг номінального ВВП сягнув позначки у 1988544 млн. грн. та 2383182 млн. грн. відповідно, що є рекордними за останні п'ять років, але обсяг реального ВВП в порівнянні з 2014 роком збільшився на 4,46 % і становив лише 1430290 млн. грн. у 2015 році, і на 42,2% збільшився у 2016 році порівняно із 2015 роком, що є також найбільшим значенням за останні п'ять років [2]. Відхилення між показниками номінального і реального ВВП свідчить про інфляційні процеси в країні в зв'язку з ростом цін на товари та послуги з одночасним скорочення обсягів виробництва, споживання (надання) цих товарів (послуг), що не могло не позначитись на зниженні купівельної спроможності населення та його добробуті [2].

Точне уявлення про масштаб інфляції можна отримати на підставі індикатора, який називається дефлятор ВВП. Він відображає, наскільки виросли ціни в цілому в масштабах економіки. На сайті Державної служби статистики України дефлятор ВВП України за

підсумками 2014 позначений на рівні 24,9%, за підсумками 2015 року – 43,3%, що є рекордним значенням за останні п'ять років, а в 2016 році значення інфляції було 12,4%. Представлені дані відображають реальність сьогодення, з якою зіткнулися жителі України. Ціни на більшість груп товарів виросли в три два і більше рази [2, 6].

Згідно з рейтингом МВФ за показником ВВП на душу населення за ПКС (поточною купівельною спроможністю) Україна посідала незмінне 105 місце протягом 2013-2016 років [4]. Загальний негатив у нинішньому споживанні та очікуваннях стосовно майбутнього виражає офіційна агрегована статистика. У 2014 році обсяг ВВП на душу населення за ПКС в поточних цінах зменшився на 5,2%, в 2015 році купівельна спроможність населення знизилася на 11,3%, у 2016 році зменшення відбулося на 8%. Зрозуміло, що пасивна динаміка даного показника свідчить про низький рівень економічного росту економіки України, а рівень споживання безпосередньо впливає на стан ринкового попиту. У 2013 – 2016 рр. номінальні зарплати та пенсії підвищилися в середньому на 8–18%. Однак очевидно, що з огляду на обвал курсу гривні та стрімке зростання цін купівельна спроможність цих доходів суттєво впала. Зниження рівня споживання та зростання рівня бідності лише набирають обертів. Зі знеціненням гривні за межею бідності, визначеною ООН для країн Центральної та Східної Європи, що становить 5 дол. на день за паритетом купівельної спроможності, офіційно опинилося близько 10% українців. Хоча реально їхня частка є критично більшою, така ситуація призводить до зниження попиту на товари та послуги.

На нашу думку, позитивно вплинути на ситуацію, що склалася в Україні можуть заходи щодо залучення іноземних інвестицій, зміцнення гривні та детінізація економіки. Їй особливо сьогодні потрібна максимальна підтримка експортної діяльності за рахунок

сприяння виходу малого та середнього бізнесу на зарубіжні ринки. У 2014 - 2016 рр. залежність економіки України від зовнішніх ринків збуту значно посилилася: відношення експорту до ВВП становило близько 46% (а за результатами 2015 року є вищим через набагато глибшу девальвацію гривні восени, що призвело до знецінення ВВП країни у валютному вираженні). Водночас, унаслідок останніх потрясінь, як товарна, так і географічна структура експорту зазнала змін. Попри свою шокову природу (зменшення надходження валюти та спричинена цим дестабілізація валютно-фінансової системи), у довгостроковій перспективі вони матимуть позитивні тенденції, оскільки буде мати місце диверсифікація товарної структури та зменшиться залежність від ненадійних із політичних причин ринків (табл. 1).

У 2016 році обсяги експорту України порівняно із 2007 роком збільшилися в 3,6 рази, у 2009 році спостерігаємо падіння експорту та починаючи з 2010 року експортна діяльність України демонструє зростаючу лінію тренду. Винятком був 2013 рік, коли вітчизняні підприємства, що знаходилися у Донецькій та Луганській областях тимчасово втратили можливість здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. Україна працює над розширенням експорту продукції до різних країн світу, що підтверджують результати зовнішньоекономічної діяльності за 2015 – 2016 роки. Експортна динаміка України досить висока у 2016 році порівняно із 2013 та 2014 рр.

З'ясувавши, що впливає на рівень ВВП ззовні, розглянемо, як формується показник зсередини і яка його динаміка розвитку за 2013-2016 рр. У 2016 році обсяг чистих податків сягнув розміру 397467 млн. грн., у 2015 році обсяг чистих податків 315911 млн. грн., що становить 16 %, 17% відповідно від загального обсягу ВВП, тоді як у 2013 та 2014 роках цей обсяг становив лише 12% та 13%. Максимальне значення ВВП у 2013 – 2016 рр. показали переробна, сільськогосподарська, опто-

Таблиця 1
Зовнішньоторговельний баланс України 2007 - 2016 рр. (млн. грн.)

Рік	Номинальний ВВП у млн. грн.	Експорт товарів і послуг		Імпорт товарів і послуг		Сальдо (експорт-імпорт)	
		у млн. грн.	% ВВП	у млн. грн.	% ВВП	у млн. грн.	% ВВП
1	2	3	4	5	6	7	8
2007	720731	323205	44,8%	-364373	-50,6%	-41168	-5,7%
2008	948056	444859	46,9%	-520588	-54,9%	-75729	-8,0%
2009	913345	423564	46,4%	-438860	-48,0%	-15296	-1,7%
2010	1082569	549365	50,7%	-580944	-53,7%	-31579	-2,9%
2011	1316600	707953	53,8%	-779028	-59,2%	-71075	-5,4%
2012	1408889	717347	50,9%	-835394	-59,3%	-118047	-8,4%
2013 ¹	1454931	681899	46,9%	-805662	-55,4%	-123763	-8,5%
2014 ¹	1566728	770121	49,2%	-834133	-53,2%	-64012	-4,1%
2015 ¹	1979458	1044541	52,8%	-1084016	-54,8%	-39475	-2,0%
2016 ¹	2383182	1174625	49,3%	-1323127	-55,5%	-148502	-6,2%

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 7.08.2017р.)

ва та роздрібна торгівля. Графічно структуру ВВП України у фактичних цінах за галузями зобразимо на рис. 1.

Найбільшу частку в структурі ВВП у 2013 – 2015 рр. займали оптова та роздрібна торгівля, переробна промисловість, сільське, лісове та рибне господарство. У 2016 році найбільшу частку в структурі ВВП займають оптова й роздрібна торгівля – 16%, переробна промисловість – 14%, сільське, лісове та рибне господарство 14%.

Огляд структури номінального ВВП України в черговий раз підтверджує, що його зростання відбувається завдяки девальвації гривні, зростанні відпускних цін на імпортовані та вітчизняні товари, а також різкому зростанню тарифів на житлово-комунальні послуги [2, 7]. Динаміка формування ВВП України свідчить, що впродовж останнього десятиріччя в галузево-секторальній структурі національ-

ної економіки суттєво знизилася питома вага будівництва, транспорту та зв'язку, а роздрібна торгівля, переробна промисловість і сільське, лісове та рибне господарство впродовж останніх років займають лідируючі позиції. У цілому, зазначені тенденції відповідають загальносвітовим економічним структурним зрушенням, є характерними передусім для країн із перехідною економікою. Тому, можемо зробити висновок, що аграрний сектор, обраний для дійсного дослідження, є однією із важливих галузей національної економіки України та матеріальною основою її добробуту.

Переважаюча частина земельного фонду та основні продуктивні можливості аграрного виробництва зосереджені у розпорядженні аграрного бізнесу, до якого відносяться фермерські господарства, приватні сільськогосподарські підприємства. Розглянемо динамі-

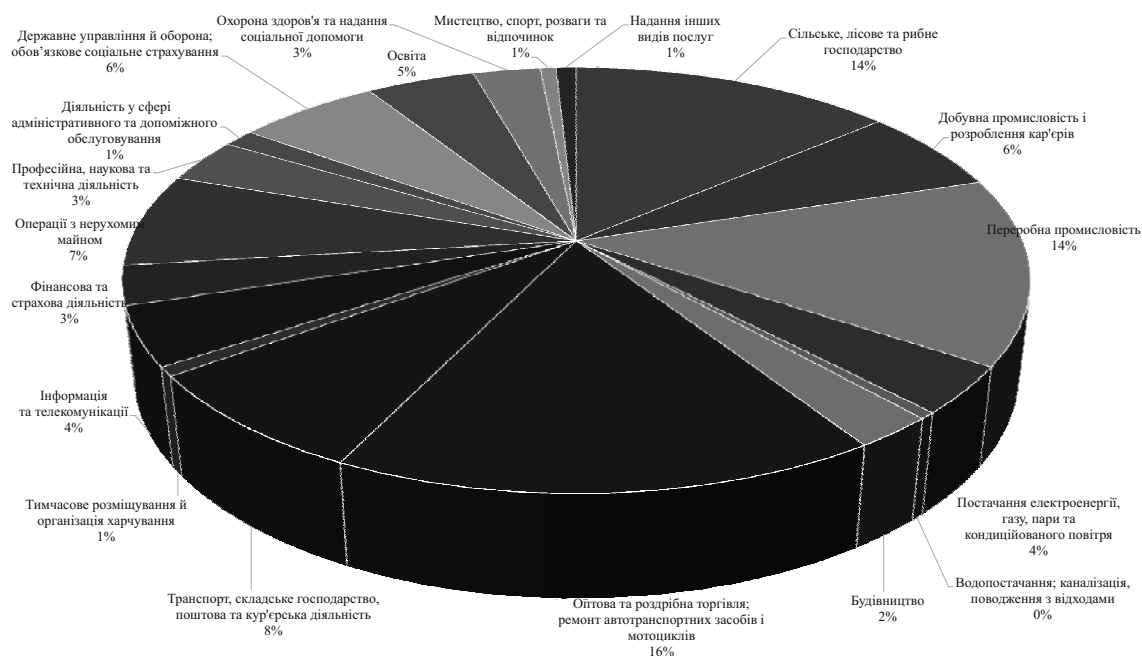

Рис. 1. Структура ВВП України у поточних цінах за галузями, 2016 р. (млн. грн.)

Джерело: розроблено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 7.08.2017р.)

ку структурних перетворень в аграрному бізнесі [2]. Аналізуючи інформацію щодо кількості підприємств, які здійснюють бізнес-діяльність на вітчизняному ринку, бачимо, що на території України господарську діяльність у 2012 році здійснювало 364935 підприємств, у 2013 році – 393327 підприємств, а в 2014 році кількість господарюючих суб'єктів зменшилась на 13% до 341001 підприємств, в 2015 році порівняно з 2014 збільшилась на 13,7%, у 2016 році відбулося закриття значної кількості підприємств за видами економічної діяльності, і загальна кількість підприємств сягала позначки – 306369 од., що на 10,7% менше за попередній період. Протягом 2012-2016 рр. в структурі підприємств, що здійснювали господарську діяльність в Україні, найбільшу ринкову частку займали малі підприємства. У 2014 році порівняно із 2012 – 2013рр. кількість малих підприємств зменшилась, проте частка в загальній структурі зросла до 95,2%, у 2015 – 2016 рр. кількість малих підприємств продовжувала лідирувати в загальній кількос-

ті підприємств України досягла 95,5% [2].

У сфері аграрного виробництва господарську діяльність у 2012 році здійснювало 47656 підприємств, у 2013 році – 49848 підприємств, а в 2014 році кількість підприємств аграрного виробництва зменшилась на 7,7% і становила – 46012 підприємств, у 2015 році кількість аграрних підприємств збільшилась на 788, та 2016 рік відзначився зменшенням загальної кількості підприємств аграрного бізнесу на 1755 од., найбільшу частку впродовж 2012-2016рр. займали малі підприємства, значення якої коливалось від 93,3% - 94,5%. Кількість успішних вітчизняних аграрних підприємств в Україні свідчить, що сьогодні навіть малі підприємства спроможні мати свій гарантований ринок, а тому повинні випускати якісну продукцію. Безперечно, основну увагу необхідно приділяти якості продукції, розумній ціновій політиці, тому що навіть при низькій купівельній спроможності люди мають отримати якісний продукт, адже від ступеня насичення ринку аграрною

продукцією, її якості та доступності залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва [2]. В 2014 - 2016 рр. найбільші обсяги виробленої аграрної продукції в Україні здійснювали великі підприємства (в середньому) – 44,7%, в той час ринкова частка великих підприємств аграрного бізнесу склала – 14,6%. Частка виробленої продукції середніми підприємствами склала 38,2% до загального обсягу виробництва, а обсяг виробленої аграрної продукції середніми підприємствами становив - 51,5% до загального обсягу аграрного бізнесу [2].

Аналіз стану господарської діяльності вітчизняних аграрних підприємств у 2012 – 2016 рр. за обсягами виробництва основних видів аграрної продукції (табл. 2) свідчить, що в структурі вітчизняного виробництва даного товару 70% становить продукція тваринництва, що підтверджує галузеву спеціалізацію України [2].

Обсяги виробництва аграрної продукції протягом 2012 – 2016 рр. були нестабільними і мали тенденцію до зростання. Аналіз наведених даних дозволяє назвати основні види тваринницької та рослинницької продукції, на які припадає найбільша частка в загальних

Таблиця 2

Обсяги виробництва основних видів аграрної продукції в Україні, 2012-2016 рр., тис. т

Вид продукції	Обсяг виробництва, тис. т					Відхилення 2015 до 2014		Відхилення 2016 до 2015	
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	+/-	%	+/-	%
1	3	4	5	6	7	10	11	12	13
Зернові та зернобобові культури (у початковій оприбуткованій вазі), тис. т	46216,0	63051,3	63859,3	60126	66088	-3733,3	94,2	5962	109,9
Цукрові буряки (фабричні), тис. т	18439,0	10789,4	15734,1	10331,0	14011	-5403,1	65,7	3680	135,6
Насіння соняшнику (у початковій оприбуткованій вазі), тис. т	8387,0	11050,5	10133,8	11181,0	13627	1047,2	110,3	2446	121,9
Картопля, тис. т	23250,0	22258,6	23693,4	20839,0	21750	-2854,4	88,0	911	104,4
Овочі відкритого ґрунту, тис. т	10017,0	9872,6	9637,5	9214,0	9415	-423,5	95,6	201	102,2
Плоди та ягоди, тис. т	2009,0	2295,0	1999,0	2153,0	2007	154	107,7	-146	93,2
М'ясо (у живій вазі), тис. т	3120,9	3379,6	3323,5	3270,4	3271,6	-53,1	98,4	1,2	100,0
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	2209,6	2389,4	2359,6	2322,6	2323,6	-37	98,4	1	100,0
Молоко, тис. т	11377,6	11488,2	11132,8	10615,4	10381,5	-517,4	95,4	-233,9	97,8
Яйця від птиці, млн. шт.	19110,5	19614,8	19587,3	16782,9	15100,4	-2804,4	85,7	-1683	90,0
Велика рогата худоба (тис. голів)	4645,9	4534,0	3884,0	3750,3	3682,3	-133,7	96,6	-68	98,2
Свині (тис. голів)	7576,7	7922,2	7350,7	7079,0	6669,1	-271,7	96,3	-409,9	94,2
Вівці та кози (тис. голів)	1738,2	1735,2	1371,1	1325,3	1314,8	-45,8	96,7	-10,5	99,2
Птиця (млн. голів)	214,1	230,3	213,3	203,99	201,7	-9,31	95,6	-2,29	98,9
Вовна, тис. т	3,7	3,5	2,6	2,3	2,1	-0,3	88,5	-0,2	91,3

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

обсягах виробництва. У рейтингу провідні місця посіли вирощення птиці, свиней, великої рогатої худоби та виробництво яєць і молока, серед продукції рослинництва провідні місця посіли зернові та зернобобові культури, картопля, цукрові буряки, насіння соняшнику та овочі відкритого ґрунту.

У 2010 та 2012 рр. індекс обсягу виробництва аграрної продукції мав значення нижче 100% відповідно до попередніх періодів. У 2011 р. аграрний бізнес продемонстрував зростання на 20,2% від 2010 року. У 2013р. індекс обсягу виробництва аграрної продукції порівняно з відповідним періодом 2012р. зріс на 13,3%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 120,2%, а в господарствах

населення – 106,4%. У 2014 р. був зафіксований обвал індексу в середньому на рівні 2,2%, та в 2015 р. аграрний бізнес продемонстрував зменшення індексу обсягу виробництва аграрної продукції до 95,2% від попереднього періоду. Динаміка індексу обсягу виробництва аграрної продукції свідчить, що ця галузь, на відміну від промисловості, мала позитивну динаміку розвитку у 2011 р., 2013 р., 2014 р. Негативні тенденції 2015 року можна пояснити тим, що глибока криза економіки України 2014 – 2017 рр. викликає ланцюжкову реакцію дисбалансу усіх макроекономічних показників. Проте, в черговий раз можемо впевнитися, що з 2016 року почався стрімкий ріст обсягів виробництва аграрної

Таблиця 3
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності у 2012 – 2016 рр., (млн. грн.)

Період	Усього, млн. грн.	У тому числі			
		підприємства		фізичні особи-підприємці	
		млн. грн.	у відсотках до загальної кількості	млн. грн.	у відсотках до загальної кількості
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності					
2012	4459818,8	4203169,6	100,0	256649,2	100,0
2013 ¹	4334453,1	4050215,0	100,0	284238,1	100,0
2014 ¹	4459702,2	4170659,9	100,0	289042,3	100,0
2015 ¹	5716431,0	5318957,7	100,0	397473,8	100,0
2016 ¹	-	6214729,4	100,0	-	-
Обсяг реалізованої аграрної продукції (сільське, лісове та рибне господарство)					
2012	167332,5	162611,1	3,9	4721,4	1,8
2013 ¹	166277,9	161130,3	4,0	5147,6	1,8
2014 ¹	220163,3	213929,8	5,1	6233,5	2,2
2015 ¹	372033,4	362310,0	6,8	9723,4	2,4
2016 ¹	631105,0	403977,7	6,5	-	-

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

Таблиця 3
Динаміка виробництва, реалізації аграрної продукції підприємствами
в Україні у 2012 – 2016 рр. (млрд. грн., тис. дол.)

Період	Виробництво аграрної продукції млрд. грн.	Реалізація аграрної продукції млрд. грн.	у % до загального обсягу реалізації
1	2	3	4
2012	223,3	167,3	3,9
2013 ¹	253,7	166,3	4,0
2014 ¹	288,1	220,2	5,1
2015 ¹	436,3	372,0	7,22
2016 ¹	695,4	631,1	10,2

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

продукції, хоча, на думку експертів, за позитивними цифрами можуть приховуються негативні тенденції у структурі аграрного виробництва, небезпечні для економіки країни [2].

Проаналізуємо обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності. Протягом 2012 – 2016 рр. загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання (за видами економічної діяльності) залишався стабільним. В той час обсяг реалізованої аграрної продукції у 2014 році зріс порівняно із 2012 та 2013 роками на 52830,8 млн. грн. та 53885,4 млн. грн. відповідно (табл. 3).

Частка аграрної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності складала у 2012 р. – 3,9%, у 2013 р. – 4,0%, у 2014 р. – 5,1%, у 2015 році – 6,8 %, у 2016 році – 6,5%. Зростання обсягу реалізованої аграрної продукції свідчить про успішний розвиток сільського господарства та підтверджує наявність постійного попиту на аграрну продукцію на вітчизняному ринку.

Динаміка обсягу реалізації аграрної продукції підприємствами в Україні у 2012 – 2016 рр. дає можливість зробити висновок

про те, що в Україні існує ринковий попит на аграрну продукцію, тому варто дослідити співвідношення попиту і пропозиції на цю продукцію з метою виявлення профіцитних товарних груп, які в перспективі зможуть задовольнити попит міжнародних ринків (табл. 3, рис. 2).

За табл. 3 побудували графіки і лінію тренду засобами програми Microsoft Excel методом поліноміального вирівнювання, яка була продовжена на один період (рис. 2).

Аналізуючи обсяги виробництва та реалізації аграрної продукції впродовж 2012 – 2016 рр. можна дійти висновку, що найкращі результати підприємства аграрної бізнесу показали впродовж 2012 – 2016 рр., в 2015 році обсяги продажу знизились до рівня 2011 року, а в 2016 році відбулося збільшення обсягів виробництва та реалізації аграрної продукції, що підтверджує покращення економічного розвитку в окремих галузях в Україні та вихід економіки України із затяжної кризи в умовах скорочення інфляції. На думку С. Поважнюк, заступника директора ДП «Укрпромзовнішекспертизи», перевищення обсягів виробництва свідчить про посилення аграрними підприємствами спеціалізації на вирощуванні та експорті агропромислової

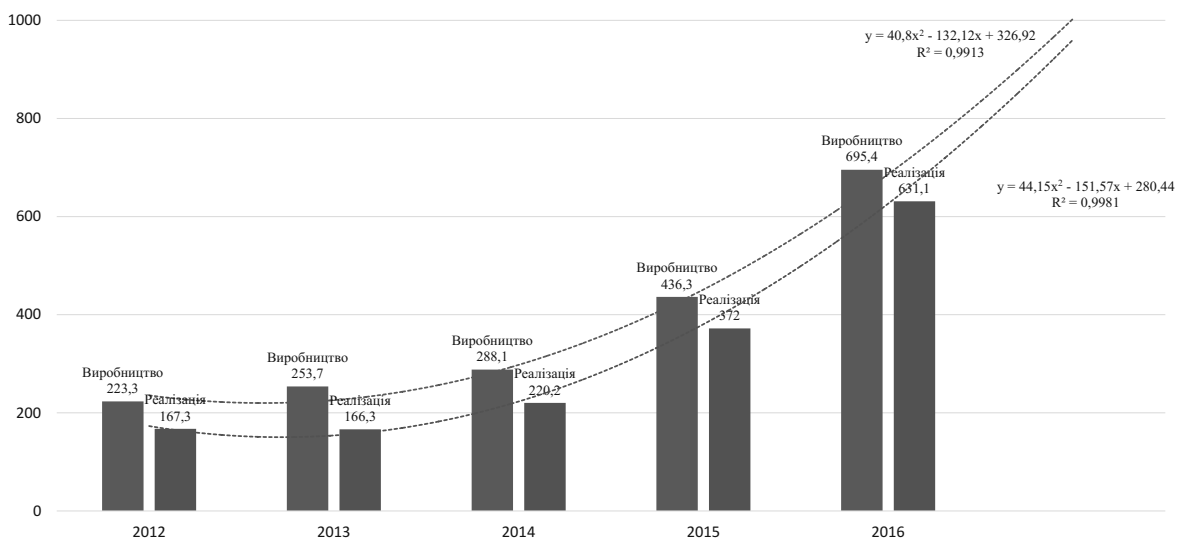

Рис. 2. Динаміка виробництва, реалізації аграрної продукції підприємствами в Україні у 2012 – 2016 рр. (млрд. грн.)

Джерело: розроблено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

продукції, що може в перспективі призвести до укрупнення аграрних виробників, які зацікавлені у виробництві окремих товарних груп, тих, що користуються попитом на світових ринках [9].

Обсяги виробництва та реалізації зростали впродовж всього аналізованого періоду, зображення ліній тренду з нахилом вгору підтверджує думку автора щодо необхідності активізувати бізнес-діяльність вітчизняних аграрних підприємств.

З метою врівноваження ринку аграрної продукції та визначення маркетингового потенціалу вітчизняних підприємств на зарубіжних ринках, на нашу думку, необхідно здійснити маркетингові дослідження рівня забезпечення ринку аграрною продукцією (табл. 4).

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

1 Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.

Севастополя, дані на 1 січня 2015 року також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Статистичні дані, за досліджуваній період, доводять, що зернових культур, олії, картоплі, овочів відкритого ґрунту, молока, яєць вироблялося у країні в основному достатньо для забезпечення норми споживання. Лише у 2013 р. спостерігався незначний дефіцит цукру.

В той же час протягом 2014–2016 рр. відчувався дефіцит таких важливих для повноцінного харчування населення продуктів, як плоди та ягоди, м'ясо й м'ясопродукти. Показники їх виробництва сягнули критичної межі, що відповідає 80 % норми, рекомендованої фахівцями [14, с. 40].

Аналіз структури виробництва та споживання сільськогосподарської продукції свідчить, що Україна самотужки забезпечує себе майже всією аграрною продукцією. Причинами суб'єктивного характеру, що ускладни-

Таблиця 4
Оцінка рівня самозабезпеченості основними видами аграрної продукції, 2012-2016 рр., %

Вид продукції	Обсяг виробництва, млн. т					Обсяг споживання, млн. т					Рівень самозабезпеченості (Відношення обсягу виробництва до обсягу споживання)				
	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Зернові та зерно-бобові культури	46,2	63,1	63,9	60,1	66,1	6,7	6,6	6,2	5,9	-	689,6	956,1	1030,6	1018,6	
Цукор	2,1	1,3	2,1	1,5	-	1,7	1,7	1,6	1,5	-	123,5	76,5	131,3	100,0	
Цукровий буряк	18,4	10,8	15,7	10,3	14,0	10,8	5,6	9,0	5,8	10,9	170,4	192,9	174,4	177,6	
Олія	4,1	3,7	4,9	4,6	-	0,6	0,6	0,6	0,5		683,3	616,7	816,7	920,0	
Соняшник	8,4	11,1	10,1	11,2	13,6	7,4	7,7	8,4	9,4	8,2	113,5	144,2	120,2	119,1	
Картопля	23,3	22,3	23,7	20,8	21,8	6,4	6,2	6,1	5,9	-	364,1	359,7	388,5	352,5	
Овочі відкритого ґрунту	10,8	10,7	10,3	9,8	9,4	7,5	7,4	7,0	6,9	-	144,0	144,6	147,1	142,0	
Плоди та ягоди	2,5	2,9	2,4	2,5	2,0	2,4	2,6	2,2	2,2	-	104,2	111,5	109,1	113,6	
М'ясо	2,2	2,4	2,4	2,3	2,3	2,5	2,6	2,3	2,2	-	88,0	92,3	104,3	104,5	
Молоко	11,4	11,5	11,1	10,6	10,3	9,8	10,1	9,6	9,0	-	116,3	113,9	115,6	117,8	
Яйця від птиці, млн. шт.	1,1	1,1	1,1	1,0	-	0,8	0,8	0,8	0,7	-	137,5	137,5	137,5	142,9	

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

ли її споживання у країні, стали зростання цін протягом 2014–2017 рр. на основні види цієї товарної групи та зниження платоспроможності населення. Зниження попиту на продукти харчування обумовило ситуацію, при якій пропозиція аграрної продукції вітчизняного виробництва в цілому за аналізований період була задовільною. Проте можемо відзначити, що наявність в динаміці профіциту основних видів аграрної продукції: зернових культур, олії, картоплі дає підстави приймати рішення щодо виходу на нові зарубіжні ринки продажу.

Порівняння цін реалізації аграрної про-

дукції, 2012-2016 рр., показує, що в 2014 році ціни зростали в 1,5 – 2 рази інтенсивніше, ніж в 2013-му. Наші оцінки відображають реальність, з якою зіткнулися жителі України. Ціни на багато груп аграрної продукції вросли в два і більше рази (табл. 5).

Аналізуючи динаміку ціни реалізації аграрної продукції, бачимо, що є такі товарні групи, ціни яких навпаки стали нижчими, наприклад культури баштанні продовольчі, культури плодови та ягідні, виноград, льон-довгунець (крім насіння), яйця птиці свійської в шкаралупі свіжі, що пояснюється сезонністю даних товарів, яка призвела до

Таблиця 5

**Динаміка середніх цін реалізації аграрної продукції,
2012-2016 рр., %, (грн. за т)**

Найменування продукції	Середні ціни реалізації окремих груп аграрної продукції					Відхилення, х	
	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2015 від 2014	2016 від 2015
1	2	3	4	5	6	7	8
Культури зернові та зернобобові	1545,8	1297,2	1801,4	2912,1	3414	1110,7	501,9
Насіння культур олійних	3585,5	3087,9	4062,8	7531,5	8656,1	3468,7	1124,6
Буряк цукровий фабричний	426,8	397,8	494,2	788,6	848,6	294,4	60
Картопля	1138,5	1856,6	2173,6	2436,3	2631,8	262,7	195,5
Культури овочеві	1924,2	2304,2	2514,3	3903,4	3924,2	1389,1	20,8
Культури плодові та ягідні	2551,9	2686,5	2429,1	5894,5	5863,8	3465,4	-30,7
Виноград	3348,7	3276,2	3303,9	6450,3	6307	3146,4	-143,3
Культури баштанні продовольчі	941,8	582,4	1119,7	1059,2	1282	-60,5	222,8
Цукор білий кристалічний буряковий	4643,7	4698,5	6721,1	9633	11105,1	2911,9	1472,1
Льон-довгунець (крім насіння)	5157	5302,6	5883,9	11332,7	4609,9	5448,8	-6722,8
Гриби	17024,6	14774	17252,5	23468,6	25675,8	6216,1	2207,2
Тварини сільськогосподарські живі	13412,2	12868	15736,9	21966,2	22468	6229,3	501,8
Молоко від сільськогосподарських тварин усіх видів, сире	2657,3	3362,9	3588,4	4347,3	5461,8	758,9	1114,5
Яйця птиці свійської в шкаралупі свіжі (без яєць на інкубацію), грн. за тис. шт	628,5	657,7	782,4	1333,2	1108,7	550,8	-224,5
Вовна овець і кіз	8329,7	7150,9	7557,3	14216,7	24420,4	6659,4	10203,7
Мед натуральний	23267,8	18627,5	17136,7	30539,7	35105,7	13403	4566

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

перенасичення ринку цією аграрною продукцією. Високий рівень концентрації агропромислової продукції на ринку свідчить про необхідність вивчення міжнародних ринків, на яких існуватиме попит на цю продукцію. У 2012 - 2016 рр. залежність економіки України від зовнішніх ринків збуту значно посилилася (табл. 6)

За 2013 р. експортовано аграрної продукції 13,4 млн. дол. (на 0,9 млн. дол. менше, ніж за 2012 р.), що становить 21,6 % експорту України. За 2014 р. експортовано з України продук-

ції сільського господарства на 13,6 млн. дол. (на 0,14 млн. дол. більше ніж за 2013 р.), що становить 25,2 % вартості експорту України. У 2015 р. обсяг експорту аграрної продукції зменшився на 1,5 млн. дол., що становить 31,7% експорту України. Однак, відбулося це майже винятково через ситуацію у Донецькій та Луганській областях, у яких триває АТО, натомість спад майже не торкнувся решти регіонів країни. Статистика свідчить: хоча падіння експорту в річному вимірі пришвидшувалося, це й надалі відбувалося за рахунок

Таблиця 6

Динаміка експорту, імпорту аграрної продукції підприємствами в Україні у 2012 – 2016 рр. (млрд. грн., тис. дол.)

Період	Експорт аграрної продукції тис. дол.	у % до загального обсягу експорту України	Імпорт аграрної продукції тис. дол.	у % до загального обсягу імпорту України
1	2	3	4	5
2012	14386,7	21,1	4554,3	5,4
2013 ¹	13429,5	21,6	4861,3	6,3
2014 ¹	13572,6	25,2	3457,5	6,4
2015 ¹	12094,7	31,7	1876,7	5,1
2016 ¹	12831,7	35,3	2157,1	5,5

Джерело: зведено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

охоплених бойовими діями регіонів.

Наразі маркетингові дослідження стану зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України, дають можливість зробити висновки про те, що у 2016 році в структурі експорту частка аграрної продукції зберігає стабільну тенденцію до зростання, зокрема, обсяги експортних операцій України з аграрною продукцією протягом 2016 року

складали 12,8 млн. дол., ситуація покращилась, і Україна продемонструвала свій потенціал щодо збільшення експортної діяльності аграрної продукції на 0,74 млн. дол. порівняно з 2015р., що ставить 35,3% загального експорту України [2, 3].

З графіка бачимо, що у 2013 – 2016 рр. обсяги експорту України збільшилися порівняно із 2012 роком в 1,5 рази, і вже у 2015 – 2016

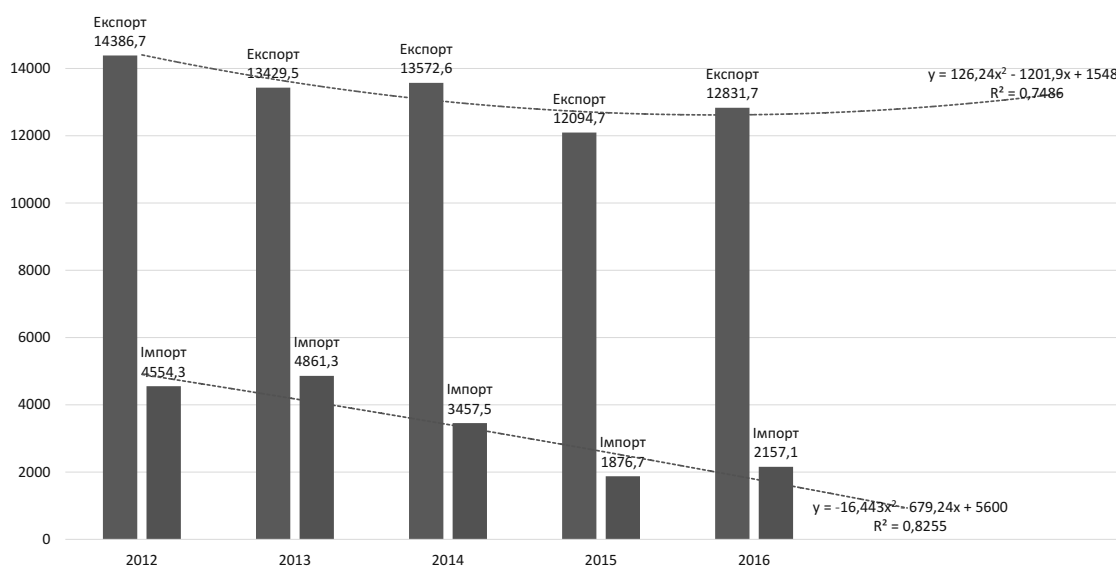

Рис. 3. Динаміка експорту, імпорту аграрної продукції підприємствами в Україні у 2012 – 2016 рр. (тис. дол.)

Джерело: розроблено автором [2 - 5] (зріз даних станом на 8.08.2017р.)

рр. частка експорту аграрної продукції в загальному обсязі експорту України становила 31,7% та 35,3% відповідно (рис. 3).

Якщо за табл. 6 побудувати графік (рис. 3) методом поліноміального вирівнювання і лінію тренду продовжити на один період, стає зрозумілим, що зменшення у 2014-2016 рр. обсягів експортних операцій аграрної продукції України відбувалося під впливом об'єктивних факторів на аграрний бізнес, таких як: анексія АР Крим, проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, політична криза, зниження платоспроможності населення, зміна курсу валют, зростання рівня інфляції, проведення несистемних реформ в країні та відсутність державної підтримки малого бізнесу в кризовий період [3].

У 2016 році ситуація на ринку аграрної продукції покращилася, завдяки активізації діяльності вітчизняних аграрних підприємства на зарубіжних ринках. Зображення лінії тренду з нахилом вгору є прогнозом на 2017 рік ситуації, яка спостерігалася у попередньому році, тобто збільшення обсягів експорту аграрної продукції України.

Дослідження динаміки експортних операцій України з окремими групами аграрної продукції дає змогу спостерігати такі тенденції: у 2013 р. порівняно з 2012 р. на зовнішніх ринках відбулося значне підвищення обсягів експорту м'яса та харчових м'ясних субпродуктів, молока та молочних продуктів, продукції борошномельно-круп'яної промисловості, у 2014 році збільшились обсяги експорту овочів, горіхів, зернових культур, жирів та олії, у 2015 році зменшення обсягів експорту відбулося за усіма групами аграрної продукції, крім «Їстівні плоди та горіхи». Результати експортної діяльності вітчизняних підприємств за 2016 рік підтверджують необхідність збільшення обсягів продажу на зарубіжних ринках, таких товарних груп: «Овочі та фрукти», «Зернові культури», «Насіння і плоди олійних рослин», «Жири та олії тваринного або рослинного походження». Лідируючі позиції продовж останніх п'яти років

займали такі групи товарів, як «10 Зернові культури» і «15 Жири та олії». Протягом 2012 - 2016 років обсяги експорту групи «10 Зернові культури» значно збільшились, порівняно із групою «15 Жири та олії», у 2013 році спостерігалось незначне зменшення обсягу продажу та вже в 2014 році обсяги експорту «10 Зернові культури» почали зростати. Щодо інших груп товарів спостерігається загальна тенденція спаду у 2013 році та зростання обсягів експорту в 2014 році. Варто зауважити, що у 2014 році показники обсягів продажу аграрної продукції на зарубіжних ринках не досягли рівня 2012 року, у 2016 році маємо підвищення обсягів експорту товарної групи «10 Зернові культури». Обсяги експорту груп «02 М'ясо та харчові м'ясні субпродукти», «11 Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина» у 2014 р. порівняно із 2012р. зросли на 20,87% і 18,76% відповідно. Порівняно з 2013 р. у 2014 р., обсяги експорту групи «02 М'ясо та харчові м'ясні субпродукти» зросли на 9,55%, а групи «11 Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина» показали негативну динаміку. Значне зменшення обсягів експорту груп «12 Насіння і плоди; інше насіння, плоди та зерно; технічні або лікарські рослини для технічних цілей; солома і фураж», «04 Молоко та молочні продукти; яйця птахів; мед натуральний; харчові продукти тваринного походження, в інших товарних позиціях не зазначена та не включена» спостерігалися у 2014 р. порівняно з 2013 р. (-17,59%) та (-16,81%) відповідно. У 2015 – 2016 році спостерігаємо зменшення обсягів експорту аграрної продукції, за винятком товарних груп, що показали позитивну динаміку обсягів експорту: «Овочі та фрукти», «Зернові культури», «Насіння і плоди олійних рослин», «Жири та олії тваринного або рослинного походження» [2 - 5].

У вартісній структурі імпорту країни част-

ка аграрної продукції у 2013р. склала 6,3% (у 2012р. – 5,4%), у 2014 р. – 6,4%, 2015р. – 5,1%, у 2016 р. – 5,5% [2]. У 2013 році імпортовано аграрної продукції в Україну на 307,0 млн. дол. більше ніж у 2012 році, а саме: позитивну динаміку експорту дали товарні групи: «Риба і ракоподібні», «Молоко та молочні продукти», «Овочі та фрукти», «Зернові культури», «Насіння і плоди олійних рослин», «Їстівні плоди та горіхи». Протилежна ситуація спостерігалась у 2014 – 2015 рр., коли у 2014 р. обсяг імпорту аграрної продукції зменшився на 1403,8 млн. дол., а у 2015 р. на 1580,8 млн. дол., пасивний експорт мав місце у всіх товарних групах аграрної продукції, що пояснюється змінами в насиченні внутрішнього ринку цією продукцією та зниженням купівельної спроможності населення України. Зменшення у 2015 – 2016 роках обсягів імпортованих операцій аграрної продукції України є наслідком об'єктивних чинників – зниження попиту на імпортовану аграрну продукцію та зниження купівельної спроможності населення України, спричинене економічною кризою. Зображення лінії тренду із нахилом вниз дає підстави для невтішного прогнозу на 2017 рік щодо ситуації в Україні, тобто можливе зменшення обсягів імпортованих операцій з аграрною продукцією. У 2016 році бачимо зростання українського аграрного імпорту на 280,4 млн. дол. порівняно з 2015 р. за рахунок збільшення обсягів імпорту таких товарних груп: «Риба і ракоподібні», «Овочі та фрукти», «Насіння і плоди олійних рослин», «Жири та олії», «Їстівні плоди та горіхи». Загалом, дослідження динаміки імпортованих операцій аграрної продукції України виявляє такі тенденції: у 2012 р. порівняно з 2011 р. відбулося значне підвищення її обсягів. Результати 2014 р. стали суперечливими, оскільки відбулося їх зменшення на 1403,8 млн. дол. порівняно з 2013 р. та у 2015 році – на 1580,8 млн. дол. порівняно з 2014 р. Лідуючі позиції продовж останніх п'яти років займали такі групи товарів: «08 Овочі та фрукти, горі-

хи» і «03 Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні». Протягом 2012 - 2016 років обсяги імпорту групи «08 Овочі та фрукти, горіхи» значно збільшилися, порівняно із групою «03 Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні», у 2013 році спостерігалось збільшення обсягів продажу цих груп та вже в 2014 – 2015 рр. обсяги імпорту всіх груп аграрної продукції знизилися до рівня 2010 року. Значно зменшилися обсяги імпорту у 2014 р. таких груп: «02 М'ясо та харчові м'ясні субпродукти» на 66,91% порівняно з 2012р., на 61,99% порівняно з 2013 р.; «08 Овочі та фрукти, горіхи» порівняно з 2012 р. на 29,15%, порівняно з 2013 р. на 35,59%; «15 Жири та олії тваринного або рослинного походження» на 25,78% порівняно з 2012р., на 25,22% порівняно з 2013 р. Порівняно з 2012 р. у 2016 р. обсяги імпорту групи «12 Насіння і плоди», «15 Жири та олії тваринного або рослинного походження» мали значне збільшення – на 104,5 млн. дол. та 63,7 млн. дол. відповідно [2 - 5].

Підвищення обсягів імпорту свідчить про те, що ринок оживає, а тому має місце підвищення платоспроможного попиту на окремі групи аграрної продукції, що потребує в подальшому поглибленого маркетингового дослідження. Водночас, існує думка,

С. Поважнюк, заступника директора ДП «Укрпромзовнішекспертизи», що в Україні через погіршення товарної структури аграрного експорту, відношення обсягів імпорту продукції, необхідної для сільськогосподарського виробництва, до експорту аграрної продукції зросло з 26% у 2010 році до 32% у 2016 році. Тобто значна частина приросту експорту аграрної продукції була направлена на імпорт товарів для аграрного виробництва [9].

Порівнюючи стан господарської діяльності вітчизняних аграрних підприємств у 2015 році з 2014 роком, констатуємо погіршення економічних показників: обсяги виробництва усіх основних видів аграрної про-

дукції значно зменшились, відхилення мало від'ємне значення у всіх товарних групах, крім насіння соняшнику, плодів та ягід. У 2014 р. частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки склала 11,8%, а у 2015 р. – 16,5%, обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах у 2014 році 371,2 млрд. грн., у 2015р. – 544,2 [10-13].

Висновок

Зниження бізнес-активності вітчизняних аграрних підприємств відбулося під впливом багатьох факторів. Протягом 2015 року різко зросли ціни та відповідно видатки на витратні

матеріали: паливо, посадковий матеріал, засоби хімічного захисту рослин, засоби обробки ґрунту, ветеринарні препарати та сільськогосподарську техніку. Серйозні структурні зміни відбулися у сфері тваринництва, оскільки обсяги продажу на внутрішньому ринку становили близько 90%, а різке знецінення гривні, в перше за останні 10 років, призвело до зниження купівельної спроможності, зниження попиту, а відповідно до зменшення обсягів виробництва. Спостерігався дефіцит фруктів і ягід, адже через вплив багатьох факторів на діяльність фермерських господарств, які займаються садівництвом, зменшились площі фруктових насаджень. Останніми роками відбувалися зміни кліматичних умов: зниження температури в період цвітіння, що псує дерева та скорочує урожайність фруктових дерев.

Тому, важливим питанням є стимулювання фермерів до здійснення нових насаджень садків, активації діяльності державної програми підтримки аграрних підприємств, так як фермерам складно розпочинати свою діяльність через значні капіталовкладення та велику зарегульованість початку бізнесу.

Показники стану аграрного виробництва наразі свідчать, що галузь має негативну динаміку розвитку в той час, коли агропромисловий комплекс залишається важливим чинником забезпечення соціально-економічної і фінансової стабільності країни та добробуту народу. Варто відзначити, що наявність в динаміці 2012 – 2016 рр. профіциту основних видів аграрної продукції (зернових культур, олій, картоплі) дає підстави приймати рішення щодо активізації бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств та виходу на нові зарубіжні ринки розподілу.

Джерела:

1. Єранкін О.О. Формування нової парадигми маркетингу в умовах глобалізації / О.О. Єранкін // Маркетинг в Україні, 2008. – № 4. – С. 43–50.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. 1998-2016. [Електронний ресурс]. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
3. Дослідницький проект AGRICISTRADЕ. Сільське господарство і розвиток торгівлі східними сусідами ЄС. [Електронний ресурс]. URL: http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/06/Agricistrade_Ukraine.pdf
4. Національний банк України. [Електронний ресурс]. URL: www.bank.gov.ua
5. Держгеокадастр. Структура земельного фонду України та динаміка його змін [Електронний ресурс]. URL: <http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin/>
6. Миронов М.Д., Обушна Структурні

зміни в економіці України: їх необхідність та пріоритети реалізації. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/14370-Struktur%D1%96_zm%D1%96ni_v_ekonom%D1%96C3%91/1.html

7. ВВП України та його вплив на життя українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/vvp-ukrayini-ta-jogo-vpliv-na-zhittya-ukrayintsiv/>

8. Волкова І. М. Кон'юнктура та перспективи світових аграрних ринків : монографія / І. М. Волкова, О. М. Варченко, В. Є. Данкевич [та ін.] ; під ред. Т. О. Зінчук. - К. : Центр учб. літ-ри, 2013. – 672 с.

9. Аграрна супер-країна чи ілюзія зростання[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/31/627430/>

10. Статистика торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу (Trade statistics for international business development) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.trademap.org>

11. Лилик І. Огляд розвитку індустрії маркетингових досліджень в світі за матеріалами досліджень ESOMAR / І. Лилик // Маркетинг в Україні, 2012. – № 6. – С. 56-63.

12. Лилик І. Ринок маркетингових досліджень в Україні 2015 рік: експертна оцінка та аналіз УАМ / І. Лилик // Маркетинг в Україні, 2016. – № 1-2. – С. 19-30.

13. Федорченко А.В. Система маркетингових досліджень: Монографія / А.В. Федорченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 267 с.

14. Ковінько О. М. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств / О. М. Ковінько // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. (Index Copernicus International SA, Google Scholar, Academic Resource Index ResearchBib, Directory of Research Journals Indexing, International Institute of organized research (I2OR), CiteFactor). – 2016. – №5. – С. 40–55.